

השפעת המלחמה

על המחקר
ועל הפעילות האקדמית

מלחמה שפרצה ב־7 באוקטובר 2023 נמשכה כשנתיים עד להכרזתה של הפסקת האש בחודש אוקטובר 2025. המלחמה התנהלה בכמה חזיתות – חזית הדרום בעזה, חזית הצפון בלבנון ובסוריה, חזיתות משנה בתימן ובעירק והמלחמה עם איראן, שהתרחשה במשך 12 ימים ביוני 2025. בניגוד למלחמות קודמות, העורף הישראלי נפגע באורח קשה, אזרחים נהרגו ונפצעו ומבנים רבים נפגעו. נוסף על הרס הבתים בעוטף עזה והסביבה ב־7 באוקטובר, בתים ומבנים באזורים שונים בארץ נפגעו ישירות מטילים בליסטיים, מרקטות, ממרגמות ומכטב"מים במשך כשנתיים, וכ־20 אלף אזרחים פונו מביתם לתקופות ארוכות. גיוס אנשי המילואים המאסיבי נמשך כל שנות המלחמה. המלחמה הממושכת בעזה ובצפון גבתה את חייהם של לוחמים רבים בסדיר ובמילואים והותירה פצועים בגוף ובנפש. המלחמה גם הובילה לבידוד פיזי של ישראל מהעולם: טיסות של חברות תעופה זרות נפסקו, ומבקרים מחו"ל נמנעו מלהגיע לארץ בשל המצב הביטחוני, בעקבות אזהרות המסע לישראל או כמחאה פוליטית.

אירועים אלו השפיעו על האקדמיה הישראלית. יותר מ־70 אלף סטודנטים גויסו למילואים בכמה סבבים,¹⁹ ובסטודנטים היו גם פצועים ומפונים מבתייהם. בעקבות כך התקשו רבים מהסטודנטים הרשומים לתואר הראשון והשני להשתתף בשיעורים, וסטודנטים לתארים מתקדמים הפסיקו לתקופות שונות את עבודת המחקר שלהם. זאת ועוד, בתי חולים, אוניברסיטאות ומכללות נפגעו ישירות מטילים בליסטיים ומרקטות, חברי סגל בכירים לא יכלו לגשת למעבדותיהם, והיו מי שמעבודותיהם נפגעו במתקפה וחומר מדעי יקר הושמד בהן. בד בבד גל של הפגנות אנטי־ישראליות ששטף את העולם החל מסוף 2023, הוביל לשינוי הדרגתי בדעת הקהל העולמית, ונעשו כמה וכמה ניסיונות להטיל חרם אקדמי על חוקרים ועל מוסדות ישראליים.

בדצמבר 2023, כחודשיים לאחר פרוץ המלחמה, ערכה האקדמיה הצעירה הישראלית²⁰ סקר ראשוני בקרב

19 [עדכון נתונים על מספר הסטודנטים במילואים](#), מרכז המידע של הכנסת, 13 בינואר 2025 – 70,909 סטודנטים בשירות מילואים רגיל ובצו 8.

20 האקדמיה הצעירה הישראלית נוסדה על ידי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, והיא פועלת באופן עצמאי, בגיבוי ובסיוע של האקדמיה הלאומית.

הסגל האקדמי באוניברסיטאות על ה"התמודדות בזירה האקדמית העולמית בעת המלחמה ואחריה".²¹ עם התגברות תופעות האנטי־ישראליות בקמפוסים בעולם והגילויים של חרם גלוי וסמוי הקים ור"ה (ועד ראשי האוניברסיטאות), בעזרה ובשיתוף של מוסד שמואל נאמן, תשתית לאיסוף נתונים וריכוז מידע על אירועי חרם אקדמי, שאפשר לעקוב אחריה בזמן אמת. ור"ה הקים גם צוות פעולה להתמודדות עם מקרי חרם ספציפיים ופרסם עד כה שלושה דוחות ביניים המתארים את האתגרים שמעורר החרם ואת פעילותו להתמודדות עימו.²² מוסד שמואל נאמן ניתח את הנתונים על היקף החרם, ואלה פורסמו בכמה שלבים (דצמבר 2024; אפריל 2025; יוני 2025).²³

כדי לקבל תמונה נרחבת ככל האפשר על השפעת המלחמה על האקדמיה, נקטה ועדת ההיגוי לדוח זה שתי גישות: גישה אחת התבססה על שיח בקבוצות מיקוד וניתוח נתונים תמטי שנועד לאמוד מנקודות מבט שונות את השפעת המלחמה על המדע ועל המחקר בארץ ברמה הלאומית והבין־לאומית.²⁴ השיח האישי תרם להבנת תהליכים, סיבתיות, תחושות ורגשות, והוסיף רובד אישי של למידה מהשטח; הגישה השנייה התבססה על פנייה לנשיאי עשר אוניברסיטאות המחקר בבקשה לקבל מידע מדויק ככל האפשר על הדרכים שבהן השפיעה המלחמה על ההון האנושי ועל התנהלות המחקר וההוראה במוסדם, על מצב הפעילות האקדמית הבין־לאומית באוניברסיטאות ועל התמודדות המוסדות בשנות המלחמה.

השילוב בין שתי גישות איסוף הנתונים אפשר לנתח את תמונת המצב מנקודות מבט שונות, הן ברמה המוסדית הן ברמת חבר הסגל הבודד, וממצאיהן והמלצותיהן מוצגות בפרק זה.

השפעות המלחמה על ההיבטים הבין־לאומיים של המחקר ועל הפעילות האקדמית – קבוצות מיקוד

השיח בקבוצות המיקוד בחן את תפיסותיהם של חברי וחברות הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות המחקר בישראל באשר להשפעת המלחמה על עבודתם, על פעילותם האקדמית הבין־לאומית ועל עתיד האקדמיה בישראל. הניתוח התבסס על שלושה סוגים של קבוצות מיקוד, בכל אחת מהן אוכלוסייה מובחנת של סגל אקדמי בכיר: חברי וחברות האקדמיה הלאומית למדעים, חברי וחברות האקדמיה הצעירה ובוגריה וחברות הסגל האקדמי הבכיר לפני קבלת קביעות באוניברסיטאות מחקר. הדיון בכל קבוצה התמקד בשלושה נושאים מרכזיים: השפעות המלחמה על העבודה האקדמית היומ־יומית, השפעתה על הממדים הבין־לאומיים של המחקר ותפיסות המשתתפים באשר לעתיד האקדמיה בישראל. המדגם במחקר הוא מדגם נוחות וולונטרי, שנועד ליצור גיוון מגדרי, מוסדי ובין־תחומי בכל אחת מהקבוצות. הפנייה למשתתפים – חברי האקדמיה הצעירה והאקדמיה הלאומית וחברי סגל בכיר שנקלטו בשנים

21 סגל אקדמי באוניברסיטאות: התמודדות בזירה האקדמית העולמית בעת המלחמה ואחריה, האקדמיה הצעירה למדעים ואפיק באקדמיה, פורום הפרופסוריות באוניברסיטאות (ינואר 2024).

22 צוות הפעולה מטעם ור"ה למאבק בחרמות אקדמיים. דוח מספר 2 – חצי שנתי. מעודכן לפברואר 2025. דוח מספר 3 נובמבר 2025.

23 החרם האקדמי על ישראל – דוח ביניים (דצמבר 2024), התמודדות עם החרם האקדמי: סיכום יום עיון 23.4.2025 (אפריל 2025). החרם האקדמי על ישראל דוח מצב, ליוני 2025 (יוני 2025). מוסד שמואל נאמן.

24 לצורך כך הוקם צוות ייעודי לצד ועדת ההיגוי שחברותיו הן פרופ' עדי קמחי, פרופ' מירי ימיני, פרופ' נירה ליברמן, פרופ' מיכל פלדמן.

2021–2022 בכל תחומי הדעת – הייתה בכתב. נערכו חמש פגישות בהנחיית פרופ' מירי ימיני, חוקרת בנאום בהשכלה הגבוהה. כל קבוצה מנתה 5–7 משתתפים: שתי קבוצות של חברי וחברות האקדמיה הלאומית, שתי קבוצות של חברי וחברות האקדמיה הצעירה ובוגריה וקבוצה אחת של סגל אקדמי בכיר לפני קבלת הקביעות. הפגישות היו מקוונות והתקיימו בין סוף אוגוסט לתחילת דצמבר 2024, השיח בקבוצות הוקלט, תומלל במלואו ללא ציון שמות הדוברים ונשלח למשתתפים לאישור. הנתונים נותחו ניתוח תמטי בכל הקבוצות והשוו בין סוגי הקבוצות.

נושאים עיקריים שעלו בשיח

עזיבה של חברי סגל. הנושא עלה בכל הקבוצות בעיקר בהתייחסות אנקדוטלית לעזיבות שכבר התרחשו. בקבוצת המיקוד של חברי האקדמיה הלאומית הייתה התייחסות רחבה יותר לנושא זה ודווח שמוסדות מובילים בעולם, בעיקר בארצות הברית, מנצלים את המצב ופונים מיוזמתם למדענים ישראלים מצטיינים, בני 40–50, ומנסים לגייס אותם. הובע החשש שציד מוחות זה יגדיל את פוטנציאל העזיבה של סגל אקדמי מוביל. חברי האקדמיה הצעירה והאקדמיה הלאומית דיווחו שלהערכתם יש יציאה מוגברת לשבתונים בחו"ל ועלייה בבקשות להאריך שבתונים לשנה שנייה, וכן בקשות לחל"ת, שעשויות לשקף בחלק מהמקרים פוטנציאל לעזיבה בעתיד. בכל הקבוצות צוין שלמצב הפוליטי הפנימי בישראל השפעה ניכרת על אירועים אלו. יצוין שהדיון על העזיבות היה מבוסס על אירועים אקראיים שחברי קבוצות המיקוד נחשפו להם, וחייד את הצורך בקבלת נתונים כוללים בנושא זה (ראו בהמשך).

קושי בגיוס חברי סגל בכירים חדשים. גם כאן הוזכרו מקרים ידועים של מדענים שהיו בשלבים מתקדמים במשא ומתן עם המוסד הקולט בארץ לאחר סיום תקופת הבר־דוקטורט בחו"ל, אך ביטלו את הגעתם בגלל המצב והשתלבו במוסדות מובילים בחו"ל. הוזכרו גם עמיתי בתר־דוקטורט ישראלים מצטיינים שהחליטו לדחות את תהליך ההגשה בארץ בשנה־שנתיים עד שהמצב יתבהר.

קושי בגיוס סטודנטים ועמיתי בתר־דוקטורט בין־לאומיים. הנושא עלה בכל קבוצות המיקוד כבעיה קשה שצמצמה במידה ניכרת את גודל צוותי המחקר בבת אחת עם פרוץ המלחמה, ונמשכה כל שנת 2024 (בשל עזיבות של סטודנטים ועמיתי בתר־דוקטורט בין־לאומיים ששהו בישראל, וביטול או ירידה בהגעה של סטודנטים ועמיתי בתר־דוקטורט בין־לאומיים חדשים). הנזק הישיר שתואר הוא פגיעה בתפוקות מחקר של חברי הסגל הבכיר בגלל צמצום ניכר במספר הסטודנטים ועמיתי בתר־דוקטורט המנוסים. הנזק העקיף שדווח היה צמצום החשיפה הבין־לאומית בתוך קבוצות המחקר, שהיא בתחומים רבים נדבך חשוב בהכשרה האקדמית.

קושי ברכישת חומרים ורכיבים החיוניים לעבודת המחקר. דווח על האטה ניכרת או על סירוב של חברות באירופה ובארצות הברית לספק ציוד, ועל דחיות בהגעת מומחים מקצועיים מחו"ל להרכבות ולתיקונים של מכשור. הנושא דווח כפוגעני במיוחד אצל צעירים שהקמת המעבדה החדשה שלהם התעכבה, אך עלה גם בשתי הקבוצות האחרות כנושא בעייתי.

קושי בפרסום בכתבי עת וחשש לשיפוט אקדמי מוטה פוליטית במדעי החברה ורוח. תוארו מקרים גלויים של חרם אקדמי, שהתבטאו בדחיית מאמרים מישראל במדעי החברה והרוח. החברים ממדעי החברה בקבוצות המיקוד אמרו שבמצב הנוכחי הקהילה המדעית בתחומים אלו נמנעת מלשלוח מאמרים לעיתונים הידועים בתמיכתם ב־BDS, אף שאלו עיתונים מרכזיים ומובילים בתחום, והימנעות זו פוגעת

בקידום המקצועי. תוארה תופעה של חרם סמוי שקשה להוכיחו, אך הוא מורגש מאוד: החברים, בעיקר במדעי החברה, דווחו על אי־מענה למיילים ועל מקרים אנקדוטליים של דחיות חוזרות בשיפוט ובפרסום מאמרים שהם חוו בסביבתם. בהקשר זה עלה החשש שהחרם הגלוי והסמוי בתחומים אלו יפגע בשיפוט מדעי תקין של הצעות מחקר, ועלתה הצעה להגדיל את שיעור השופטים הישראלים בשיפוט מענקים של מדעי החברה והרוח, למשל בתוכניות המענקים של הקרן הלאומית למדע. הוזכרו אסטרטגיות להתמודדות עם הקושי, ובהן פרסום אגב שימוש בשיוך מוסדי כפול (אם יש), פנייה לכתבי עת בטוחים יותר ושיתוף פעולה עם חוקרים בין־לאומיים. יצוין שבמדעים המדויקים ובמדעי החיים דווח שאין קושי בפרסום, ולא הובע חשש מפגיעה בשיפוט של הצעות מחקר.

ירידה בהזמנות לכינוסים ולסמינרים ואווירה עוינת בכינוסים. בקרב חברי הסגל לפני קביעות דווח קושי בקבלת הזמנות לכינוסים. הם תיארו בהקשר זה קושי ניכר בבניית הקריירה הבין־לאומית שלהם בתנאים הנוכחיים, שכן הירידה בהזמנות להשתתף בכינוסים בין־לאומיים השפיעה ישירות על יכולתם לבנות את הרשת האקדמית הנחוצה להם. בד בבד צוין בקבוצה זו שהם נמנעו מלשלוח סטודנטים לכינוסים לחו"ל בזמן המלחמה, בין היתר בגלל העלויות הגבוהות במימון נסיעות מתקציבי מחקר מוגבלים, כך שבסך הכול דווחה פגיעה כפולה בחשיפה הבין־לאומית של קבוצות צעירים אלו.

לעומת זאת בקבוצות המיקוד של שתי האקדמיות (הצעירה והלאומית) דווח שלא הייתה ירידה בהזמנות לכינוסים, לסמינרים ולביקורים אצל קולגות בחו"ל, בייחוד בתחום המדעים המדויקים ומדעי החיים. רובם דיווחו שברמה האישית הם לא נתקלו בבעיות של ממש בזכות המוניטין והקשרים האישיים שלהם. עם זאת הם היו מודאגים מאוד מהמגמה הכללית של התגברות החרם הבין־לאומי וציינו שגם כאשר הם מוזמנים, הם נדרשים יותר ויותר להתמודד עם שאלות פוליטיות ולהסביר את המצב בישראל. חלקם ציינו שהם מרגישים שעם הזמן האהדה והתמיכה הולכות ונשחקות.

רוב החברים בקבוצות האקדמיה הלאומית והאקדמיה הצעירה לא חוו אווירה עוינת **ישירה** בכינוסים. תוארו מקרים נקודתיים בלבד שבהם ביטלו הרצאה מוזמנת או העבירו ברגע האחרון הרצאה של מדען ישראלי ממושב מרכזי בכינוס למושב צדדי מחשש להפגנות באולם. כמה מהחברים דיווחו על תחושת אי־נוחות בכינוסים, בייחוד כאשר נדרשו להציג את השיוך המוסדי שלהם, ואם יכלו העדיפו להשתמש בשיוך מוסדי כפול. בכל הקבוצות הייתה הסכמה שההשפעה משתנה מאוד בין תחומי המחקר השונים, וכי מדעי החברה והרוח חווים את הפגיעה הקשה ביותר, ואילו מדעי הטבע פגיעה מתונה יותר. יצוין שמאז התקיים השיח, בין סוף אוגוסט לתחילת דצמבר 2024, התגבר החרם האקדמי הבין־לאומי והפך להיות ממוסד ופוגעני יותר.

קושי בתהליכי קידום. הקשיים בתהליך הקידום בלטו בעיקר אצל חברות וחברי סגל צעירים לפני קביעות. הועלה החשש שמצבור רחב של אירועים עלול לעכב את ההתקדמות הנדרשת לקבלת קביעות בזמן המקובל. למשל, ההשפעה השלילית של המלחמה על החשיפה הבין־לאומית שלהם, שעדיין לא בשלה ונדרשת במיוחד בשלבים אלו; פגיעות בלתי מבוטלות ביצירת קשרים אישיים חדשים וקשרי מחקר; קשיים אדמיניסטרטיביים בהקמת המעבדה החדשה; קשיים בגיוס צוותי מחקר בגודל הרצוי; וקשיים בפרסום מאמרים. הם גם הדגישו את העומס הרב שמוטל על המרצים בתקופת המלחמה, אשר נדרשים להוסיף שעות עבודה רבות וללמד את הסטודנטים המשרתים במילואים. אף שהדבר נעשה בהבנה, תוספת שעות ההוראה הגבירה את העומס ופגעה בתפוקות המחקר שלהם. הם תיארו מצב שבו מאז תחילת דרכם האקדמית חוו רצף של משברים – קורונה, המחאה החברתית, המלחמה – וביניהם רק "סמסטר אחד רגיל".

הם דיווחו על קושי בקבלת הכרה מוסדית בהשפעות המצב. חברי האקדמיה הלאומית התייחסו לנושא מנקודת מבט מערכתית יותר, כחברים בוועדות המינויים והקידום. אחד החברים ציין שהוא נתקל במקרים של רפרנטים מחו"ל שמסרבים לשתף פעולה במכתבי המלצה בצורה גלויה, אך זו לא הייתה לדעת חברי האקדמיה הלאומית עדות לתופעה רחבה. הם הביעו דאגה כללית מהשפעת המצב על הדור הצעיר של חברי הסגל, אך לא דיווחו על שינויים מערכתיים בתהליכי הקידום עצמם.

פגיעה במעמד הבין-לאומי של המחקר בישראל. נושא זה עלה בכל קבוצות המיקוד בהקשר של ביטול כל הכינוסים הבין-לאומיים בישראל ב-2024 ותכנון הכינוסים לשנים הבאות, וביטול הביקורים, הסמינרים או ההרצאות של מדענים מחו"ל. נאמר שבכך ירדה מאוד החשיפה של סטודנטים, עמיתי בתר-דוקטורט ישראלים ושאר אנשי צוות למחקר שמתבצע במוסדות מובילים בעולם, ובד בבד נפגע המוניטין של המחקר הישראלי בעולם. צוין שהבידוד של המחקר בישראל בזירה הבין-לאומית עשוי להוביל לירידה בשיתופי פעולה בין-לאומיים בעתיד הן ברמת הפרט הן ברמה המוסדית. רבים ציינו שהפגיעה במעמד הבין-לאומי החלה עוד לפני המלחמה, בעקבות המשבר הפוליטי-חברתי בישראל, וכי המלחמה רק החריפה מגמות קיימות.

ירידה בפיתוח שיתופי פעולה חדשים. כמה חברים דיווחו על קושי באיתור שותפים למחקר בהגשה לקרנות דר-לאומיות ובין-לאומיות. בדיונים עלה החשש שהחרם והבידוד הבין-לאומי יפגעו בעתיד ביכולת של ישראלים להשתלב בקבוצות מחקר בין-לאומיות, למשל במסלול המאגדים של Horizon Europe.

מצוקה או לחץ נפשי בשנת 2024. משתתפים רבים דיווחו שהמצב הנפשי הקשה מקשה להתרכז בעבודה ופוגע בתפוקה המדעית. המצב היה חריף יותר בקרב חברי סגל צעיר שלהם ילדים צעירים. הייתה התייחסות לקושי הרגשי שחברי סגל בכירים מהמגזר הערבי חווים בזמן המלחמה, ולקושי בניהול האינטראקציות היום-יומיות בקמפוס.

נקודות חוזק שצוינו:

חוסן המעמד הבין-לאומי שנבנה באקדמיה הישראלית במשך שנים. המעמד הבין-לאומי והקשרים האישיים הקיימים בלטו במיוחד בדברי חברי האקדמיה הבכירים, והם דיווחו כי שיתופי פעולה ארוכי שנים נמשכים למרות החרם המתמשך.

שיח בלתי אמצעי, ישיר וביקורתי על הנעשה בישראל. חברים ציינו ששיח ישיר בינם לבין עמיתיהם בחו"ל אפשר הבנה והתקרבות. כמו כן תוארו מצבים שבהם המארחים בכינוסים בין-לאומיים היו צמאים לדעת כיצד האקדמיה מתמודדת עם המלחמה ועם המצב הפוליטי.

סיכום הממצאים

הסתמנו הבדלים ניכרים בין הקבוצות בהערכת ההשפעה השלילית של המלחמה על הממדים הבין-לאומיים ועל עבודת המחקר השוטפת של הסגל האקדמי הבכיר, בהתאם לגיל האקדמי ולתחומי הידע השונים.

פגיעות ניכרות תוארו בקרב קבוצת חברי הסגל הצעירים לפני קביעות בכל תחומי הידע, ובמדעי הרוח והחברה בכל הקבוצות בלי קשר לגיל האקדמי. לעומת זאת בקרב חברי האקדמיה הלאומית והאקדמיה הצעירה ובוגריה במקצועות המדעים המדויקים ובמדעי החיים דווח שלא ניכרה עד כה פגיעה של ממש

בפעילותם האקדמית ברמת הבין-לאומיות ובמחקר היומיומי. בכל הקבוצות לא היה הבדל בולט בין המוסדות ולא היה הבדל מגדרי.

בכל הקבוצות הובע חשש שהמחקר האקדמי בישראל ייפגע במידה ניכרת בעתיד. עם זאת כמה חברים הביעו תקווה שהחרם והבידוד הבין-לאומי של האקדמיה יתמתנו בתום המלחמה, ולנוכח החוסן הבין-לאומי הקיים של האקדמיה, שנבנה במשך שנים ארוכות, ייתכן שיהיה אפשר לתקן חלק מהפגיעות בשנים הבאות.

בכל הקבוצות צוין המצב הפוליטי הפנימי בישראל – היינו החקיקה המשפטית לשינוי שיטת המשטר – כגורם מרכזי המשפיע על עזיבות של חברי סגל בכיר או על היסוסים לחזור לארץ. חשוב לציין כי המחקר נערך בסוף שנת 2024. בשנת 2025, עם התמשכות המלחמה, הלכה וגברה הביקורת על ישראל בקרב הקהילה הבין-לאומית, וההשפעות השליליות שתוארו בפרק זה החמירו.

המלצות לשיפור שעלו בשיח

עזרה לחברי סגל לפני קביעות. המצוקה של חברי הסגל הצעירים לפני קביעות עלתה והתחדדה מתוך מגוון רחב של נושאים שעלו בשיח. שיטת ניתוח השיח מזהה תובנות וקשיים שלא היה אפשר להגיע אליהם באמצעות שאלונים המבוססים על הערכה בסקאלה. המשתתפים הצביעו על קושי להקים קבוצת מחקר בגודל המתאים, על קשיים טכניים ואדמיניסטרטיביים להקים מעבדה חדשה ולרכוש ציוד עבודה, על עומס בהוראה, על עיכוב ביצירת קשרים בין-לאומיים הדרושים לפיתוח הקריירה ועל לחץ נפשי מוגבר. עוד עלה מהמחקר שחברי הסגל הצעירים הם הניזוקים העיקריים מהשפעות החרם הבין-לאומי וחווים ירידה בהזמנות ובנסיעות לכינוסים בין-לאומיים וקושי בפרסומים.

בשיח עלה החשש ששילוב של קשיים אלו עלול לעכב את ההתקדמות הנדרשת לקבלת קביעות בזמן המקובל. לנוכח התובנות הללו גיבש הצוות המלצה, והיא הוגשה לנשיאי האוניברסיטאות בתחילת 2025 (נספח). הפנייה לנשיאי האוניברסיטאות עסקה במצב הפגיע במיוחד של חברי סגל לפני קביעות, שיימשך ככל הנראה בשנים הקרובות. כמו כן הודגש הצורך לנהוג בגמישות בעניינים והוצעו כמה צעדים אפשריים לקידומו, כגון מתן הארכה אוטומטית של שנה-שנתיים בהגשת התיק לקביעות למעוניינים בכך, הקלה בחובות הוראה ובמטלות אדמיניסטרטיביות ועזרה תקציבית בנסיעות עבודה לחו"ל לשיפור החשיפה הבין-לאומית ולבניית הרשת האקדמית של הצעירים.

חיזוק הבין-לאומיות. הייתה הבנה גורפת בכל הקבוצות שיש להקצות משאבים לתכנון מסלולים אקדמיים חדשים ולרגולציות אדמיניסטרטיביות נוחות שיסייעו להתמודד עם הבידוד הבין-לאומי הקיים. הצעות שעלו בהקשר זה:

- הקמת תוכניות שיממנו בהרחבה חילופי חוקרים ועמיתיהם בין מוסדות בארץ ומוסדות בחו"ל לתקופות של כמה שבועות.
- טיפול ברגולציות שמקלות על אורחים להגיע לארץ, למשל טיפול בענייני ביטוח.
- הקצאת תקציבים למימון הגעתם של סטודנטים בין-לאומיים לכינוסים בארץ עם ראשי הקבוצות המוזמנות כדרך אחרת לחשוף את הדור הצעיר בחו"ל למצב המדע בארץ.
- מיקוד מאמצים במדינות ובמוסדות שמעוניינים בשיתופי פעולה, לרבות מאמצים לגייס עמיתי בתר-דוקטורט. בהקשר זה הוזכרו גרמניה ומדינות במרכז אירופה ובמזרחה, למשל צ'כיה.
- העברת כינוסים בין-לאומיים שמאורגנים בארץ לחו"ל (כפתרון ביניים, במקום לבטלם), וקידום הצעות שעולות בפורומים שונים לארח כינוסים עתידיים בישראל.
- מתן תמיכה כספית נוספת לחברי סגל צעירים הזקוקים לפתרונות עבור המשפחה בנסיעות עבודה לחו"ל כשבן הזוג מגויס.
- עידוד הגירה הפוכה לישראל, חזרה של חברי סגל בכיר באוניברסיטאות בחו"ל בצל האנטישמיות הגוברת.

התמודדות עם החרם האקדמי. פנייה מסודרת דרך נשיאי אוניברסיטאות, רקטורים ודקנים, בשילוב גופים משפטיים, למוסדות מחרימים, לעורכי עיתונים ולעוד גופים שהפגינו חרם גלוי. הליך זה דורש דיווח מפורט על כל אירוע, וכבר הצליחו לבטל מפעם לפעם חרמות בדרך זו. בהקשר זה עלה בשיח קושי מסוים: הדוברים הצביעו על כך שחברי סגל לפני קביעות מעדיפים שלא לדווח על חרמות, כדי להימנע מפגיעה בהמשך הקריירה שלהם. פעולות מפורטות שננקטו בשנים 2024–2025 בהתמודדות עם ביטויי חרם מפורטים בדוחות ור"ה ומוסד נאמן.²⁵

- גיוס קואליציות במוסדות מחרימים. הוצע לגייס מדענים ישראלים שהם חברי סגל בכיר במוסדות המחרימים בחו"ל, ולרתום קשרים אישיים עם מדענים בכירים אחרים שימשו מעין שגרירים.
- הכנה של מדענים לפני נסיעתם לחו"ל, למשל בשיחות עם קולגות, כדי להבהיר את תמונת המצב, שלא תמיד ברורה בצל ההפגנות הפרו-פלסטיניות.

תגבור החוסן האקדמי

- ניהול של שיח תומך בקרב חברי סגל בכירים כדי לחזק את התחושות החיוביות בקהילה ולתמך פעילויות שיפחיתו בריחת מוחות.

25 צוות הפעולה שוור"ה. עמד בראשו, זיהה כמה מקרים של החרמה והתמודד עימם בהצלחה. החרם האקדמי על ישראל דוח מצב ליוני. 2025 (יוני, 2025). מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית.

השפעות המלחמה על ההיבטים הבינלאומיים ועל הפעילות האקדמית – דיווח של נשיאי האוניברסיטאות

בתחילת שנת 2025 העבירו נשיאי עשר אוניברסיטאות המחקר בישראל²⁶ נתונים מדויקים באשר להשפעת המלחמה על מצבת ההון האנושי (חברי סגל בכיר, עמיתי בתרדוקטורט וסטודנטים), על ההתנהלות היום-יומית של המחקר ושל ההוראה ועל הפעילויות הבינלאומיות שמתקיימות בו.²⁷ הם התבקשו לדווח על השנים 2019–2024 כדי שאפשר יהיה להשוות את שינויים שחלו לאחר פרוץ המלחמה (מאוקטובר 2023 ועד מועד הדיווח) לשינויים שחלו קודם לכן, בעקבות הרפורמה המשפטית (2023), מגפת הקורונה (2021–2022) והתקופה שלפניה (2019–2020).

הפגיעה בפעילות האקדמית באוניברסיטאות

חברי סגל בכיר שנקלטו או עזבו

נראה כי השפעת המלחמה על מצבת אנשי הסגל הבכיר לא הייתה מנותקת מהאירועים החברתיים-פוליטיים שטלטלו את ישראל בתגובה לרפורמה המשפטית שהציגה הממשלה לציבור בתחילת 2023. השיח הציבורי על עזיבות אנשים מסקטורים מסוימים (הייטק, רופאים) בעקבות אירועים פוליטיים אלו ניכר גם בקרב אנשי האקדמיה בישראל. עלה חשש שהחולשה החברתית הפנימית תסמן גם למוסדות אקדמיים בחו"ל על סיכוי רב יותר לניידות של חברי סגל ישראלים, ובד בבד תחול ירידה בקליטה של חברי סגל בכיר בגלל עיכוב בחזרה של עמיתי בתרדוקטורט לארץ.

ברקע אירועים אלו פרצה המלחמה, והשיח הכואב באקדמיה על עזיבה של חברי סגל בכיר למוסדות בחו"ל הביא לדמורליזציה בקהילה. כדי לאמוד את היקף הבעיה ולקבל נתונים מדויקים, התבקשו ראשי האוניברסיטאות לדווח על מספר חברי הסגל הבכיר שעזבו את המוסד שלהם (ובכלל זה חברי סגל בכיר שביקשו לצאת לחל"ת), ועל מספר חברי הסגל הבכיר שנקלטו בשנים 2019–2024.

כפי שמוצג באיור 33, הקצב של עזיבות חברי סגל אכן עלה בהדרגה בשש השנים האחרונות, והיה הגבוה ביותר בשנת 2024 (עלייה של 21% בהשוואה ל-2023). עם זאת בהסתכלות רחבה על מצבת חברי הסגל הבכיר באוניברסיטאות מתברר שמדובר במספרים קטנים מאוד (ב-2024 עזבו 40 מתוך כ-6,000 חברי סגל בכיר, כ-0.7%). זאת ועוד, מפילוח העוזבים ב-2024 לפי מוסדות ותחומים עולה שהם השתייכו למחלקות מסוימות, ולכן מספרם הקטן עלול להיות בעל משמעות בעבור מחלקות אלה. למשל, במחלקה למתמטיקה באוניברסיטה העברית,²⁸ אחת ממחלקות הדגל של ישראל, העזיבה – גם אם במספרים קטנים –

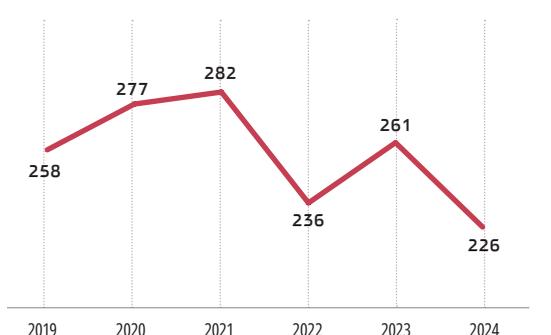
26 על פי סדר הא"ב: אוניברסיטת אריאל בשומרון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, אוניברסיטת בר-אילן, האוניברסיטה העברית בירושלים, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל, אוניברסיטת חיפה, מכון ויצמן למדע, האוניברסיטה הפתוחה, אוניברסיטת רייכמן, אוניברסיטת תל אביב.

27 יצוין שדיווחי האוניברסיטאות התקבלו בתחילת 2025, ולכן אינם כוללים את השפעות השנה השנייה של המלחמה.

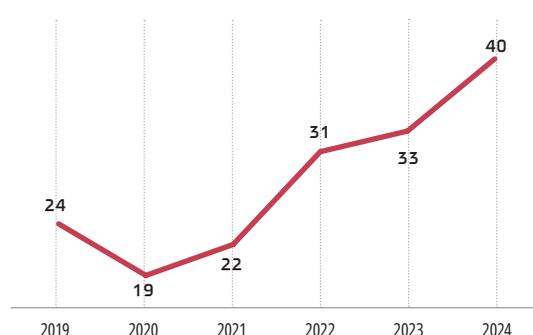
28 [חשובים משלהם: מתמטיקאים בכירים עוזבים את הארץ בגלל הממשלה. עיתון הארץ, 23 יולי 2024.](#)

עלולה להיות מכריעה, שכן המחלקה נחשבת למגדלור של מצוינות באקדמיה הישראלית. יצוין שמתמטיקה ומדעי המחשב הם דוגמה לתחומים שבהם ניכרת מרב הניידות, וייתכן שזו הסיבה שאנשי הסגל בהם הם הראשונים שעוזבים. המשך הניטור בשנים הבאות יבהיר אם מספר העזיבות עלה והתרחב לתחומים אחרים, או לחלופין התייצב או ירד.

בד בבד דיווחו האוניברסיטאות על שיעור חברי הסגל הבכיר שנקלטו בשנים אלו. איור 34 מעיד על ירידה של כ-13% בסך הנקלטים למשרות סגל בכיר באוניברסיטאות בשנת 2024 בהשוואה לשנת 2023. הפילוח לפי מוסדות מצביע על הבדלים בין האוניברסיטאות: בחלקן לא חלה ירידה במספר הנקלטים, ובאחרות היה שיעור הירידה בשנת 2024 13%-45%.

איור 34. מספר חברי סגל בעלי אזרחות ישראלית שנקלטו למסלול תקני במוסד. הנתונים אינם כוללים את אוניברסיטת חיפה
מקור: דיווחי האוניברסיטאות (ינואר 2025)

איור 33. מספר חברי סגל שעזבו את המוסד או יצאו לח"ת בחו"ל. הנתונים אינם כוללים את האוניברסיטה הפתוחה
מקור: דיווחי האוניברסיטאות (ינואר 2025)

לסיכום, ניטור מדויק של מספר חברי הסגל הבכיר שעזבו את האוניברסיטאות או נקלטו בהן בשנה הראשונה של המלחמה (2023/24), מצביע על שינויים קטנים במצב הקבוע (steady state) של מצבת חברי הסגל הבכיר. יש לציין כי באוניברסיטאות שבהן חלה ירידה בקליטתם של חברי סגל חדשים, עלול להיפגע היקף הפעילות של מגזר חיוני זה, שהוא דור העתיד באקדמיה. לא פחות חשוב הוא הפילוח המגלה שהעוזבים מתרכזים בתחומי מחקר ייחודיים, שהם מוקדי כוח של האקדמיה הישראלית – תופעה חמורה במיוחד המעוררת דאגה רבה. חשוב להמשיך בניטור זה בשנים הבאות.

סטודנטים - מעקב אחר עזיבות בכל התארים

מדיווחי האוניברסיטאות עולה שלמרות הציאה לשירות מילואים ארוך, שהרחיק סטודנטים רבים מהלימודים, לא התגברה העזיבה בשנת 2024 בלימודי התואר הראשון, ואף להפך: מספר העוזבים היה קטן בהשוואה לשנות הקורונה (2021-2022), שהתאפיינו בעזיבה ניכרת. בתארים השני והשלישי לא נצפו שינויים רבים, (איור 35).

ככל הנראה יש לזקוף את מיעוט העזיבות למעטפת הלימודית, הכלכלית והחברתית שהאוניברסיטאות העניקו לסטודנטים משרתים, שהובילה להישארותם במערכת האוניברסיטאית כפי שיפורט להלן.

איור 35. סך כל הסטודנטים שהפסיקו את לימודיהם לתואר ראשון, שני ושלישי. הנתונים אינם כוללים אוניברסיטאות שלא העבירו מידע מלא: אוניברסיטת בראילן, האוניברסיטה העברית, האוניברסיטה הפתוחה ואוניברסיטת רייכמן
 מקור: דיווחי האוניברסיטאות (ינואר 2025)

התמודדות האוניברסיטאות - שמירה על רציפות ההוראה במלחמה

המלחמה השפיעה במידה רבה מאוד על התנהלותם השוטפת של המוסדות להשכלה גבוהה. יותר מ-70 אלף סטודנטים גויסו, חלקם לחודשים ארוכים. פתיחת שנת הלימודים נדחתה בכחודשיים, וגם כשנפתחה – במרבית המוסדות הייתה ההוראה בפורמט היברידי או בפורמט של למידה מרחוק בלבד. כדי לאפשר המשכיות אקדמית לסטודנטים המשרתים במילואים ולמי שנפגעו פיזית ונפשית בעקבות המלחמה, יישמו האוניברסיטאות רפורמות מבניות נרחבות באופן מיידי וביעילות רבה.

המהלכים המקיפים, כפי שדיווחו כל נשיאי האוניברסיטאות, משקפים את מחויבותם של המוסדות לשמור על רציפות ההוראה והמחקר ולמזער את הפגיעה באיכות ההשכלה הגבוהה ובנגישותה. מהלכים אלו כללו: **התאמות אקדמיות** – הארכת מועדי ההגשה, התאמת דרישות הקורסים, שינוי לוחות הבחינות, הסדרים מיוחדים לבחינות ולהשלמת קורסים, אפשרויות גמישות לביטול קורסים ללא השלכות אקדמיות; **תמיכה כלכלית** – המוסדות הרחיבו במידה ניכרת את תוכניות המלגות ואת הסיוע הכלכלי שלהם. אוניברסיטאות רבות הקימו קרנות חירום ייעודיות לסיוע לסטודנטים המשרתים במילואים ולמפונים; **שירותי בריאות נפש וייעוץ** – האוניברסיטאות חיזקו במידה ניכרת את שירותי התמיכה הפסיכולוגית. הן הקימו קווי חירום, הגדילו את צוות היועצים וסיפקו תמיכה מיוחדת לטיפול בטראומה ובלחץ; **תמיכה מנהלתית** – המוסדות יצרו תפקידים מנהליים ייעודיים לסיוע לסטודנטים בשירות מילואים. הם מינו רכזי מילואים במחלקות השונות והקימו יחידות מיוחדות לטיפול בצרכים הייחודיים של סטודנטים במילואים; **התאמות ללמידה מרחוק** – האוניברסיטאות התאימו את שיטות ההוראה כדי לאפשר למידה מרחוק. הן הקליטו הרצאות, נקטו מדיניות גמישה באשר לחובת נוכחות והציעו שיעורי השלמה מיוחדים לסטודנטים החוזרים משירות מילואים.

התמודדות האוניברסיטאות - פעילות מחקרית באוניברסיטאות בזמן המלחמה

בעוד שהאוניברסיטאות הצליחו למזער את הנזק שגרמה המלחמה לסטודנטים, דווח על האטה בהתנהלות המחקר השוטף בגלל היעדרויות של משרתים במילואים, עזיבה של עמיתי בתר-דוקטורט בין-לאומיים, ואי-הגעתם של חדשים. בד בבד, לנוכח הרצון להחזיר שיעורים לסטודנטים שחזרו משירות מילואים,

גדל במידה ניכרת עומס ההוראה על חברי הסגל הבכיר. כל אלה פגעו במשך זמן ארוך בהרכב ובגודל של קבוצות המחקר באוניברסיטאות ובהיקף העיסוק שלהן במחקר, והם עלולים ועלולים לפגוע בהמשך בתפוקותיהן המדעיות.

ביוני 2025 בעקבות הפגיעות הישירות של טילים בליסטיים איראניים במעבדות במכון ויצמן למדע ובמעבדות באוניברסיטת בן-גוריון, השוכנות בבית החולים סורוקה, הופסקה הפעילות המחקרית בהן. במכון ויצמן למדע נהרסו בניינים רבים. 52 קבוצות מחקר, בעיקר ממדעי החיים והכימיה, איבדו את המעבדות שלהם, ציוד מדעי מתקדם נהרס, וחומר מדעי יקר הושמד. מלבד הנזק הכספי העצום הביאה הפגיעה לאובדן של אלפי דגימות של חומר מדעי, וההערכה היא שיחול עיכוב של שנתיים-שלוש בהתקדמות המחקרית. במעבדות של אוניברסיטת בן-גוריון נהרסו לחלוטין מעבדות של תשע קבוצות מחקר, והן איבדו את כל החומר הביולוגי והקליני היקר במחקרן. החומר שאבד, פרי עבודה של כמה שנים, לא ניתן לשחזור, והמחקר של החוקרים שמעבדותיהם הושמדו חוזר כמה שנים אחורה.

המלחמה השפיעה גם על המכללות, ובייחוד על מכללת ספיר ומכללת תל-חי, שהיו בקו האש. שתיהן ספגו פגיעות פיזיות בקמפוסים (אך לא במעבדות), ונאלצו לעבור ללימודים מרחוק למשך חודשים ארוכים. במכללת ספיר, שהפכה לשטח צבאי סגור מאוקטובר 2023 עד נובמבר 2024, נרשמה ירידה חדה של 12% במספר הסטודנטים, וכ-1,000 סטודנטים גויסו למילואים. במכללת תל-חי חלה ירידה במספר הסטודנטים. מכללת תל-חי פיזרה את המעבדות שלה בין מוסדות אקדמיים באזור הצפון, וכך הצליחה להמשיך בפעילות מחקרית חלקית. במכללת ספיר נפסקה כליל פעילות המעבדות.

דיווחים אלו על פגיעה בפעילות השוטפת של המחקר באוניברסיטאות ובמכללות מתווספים לנזקים שנגרמו מהפגיעה בבין-לאומיות, כמתואר בהמשך.

הפגיעה בפעילות האקדמית הבין-לאומית באוניברסיטאות

שיתוף פעולה מדעי בין-לאומי מאפשר חילופים של ידע, מומחיות ושיטות עבודה, וחשיפה רחבה לכיווני המחקר וההתפתחויות המדעיות בעולם. לבין-לאומיות של המדע בישראל יש חשיבות רבה בקידום המחקר והפיתוח הישראליים, ולפיכך האוניברסיטאות נתבקשו להמציא מידע מפורט בנוגע למכלול הפעילויות הבין-לאומיות במוסדותיהם. גם כאן נערכה השוואה בין שנת 2024 לשנים שקדמו לה (משנת 2019) כדי לבחון עד כמה השפיעה המלחמה על עניין מכריע זה.

הדפוס שעולה מן הדיווחים מעיד בראש ובראשונה על הנזק שנגרם מההשבתה המוחלטת של כינוסים בין-לאומיים, ביקורים והרצאות של מדענים מחו"ל. רבים מהביקורים המתוכננים בוטלו בעקבות המלחמה והחשש מהמצב הביטחוני ובידדו את האקדמיה הישראלית מהעולם. בד בבד התמקדו האוניברסיטאות בדיווחיהן בפגיעות בולטות שמקורן בחרם האקדמי הבין-לאומי. דווח על ניסיונות להדיר חוקרים ישראלים משיתופי פעולה בין-לאומיים, בייחוד במוסדות שמקיימים שיתופי פעולה מחקריים נרחבים עם אירופה. ההדרה מתבטאת גם בירידה בהגשות של חוקרים ישראלים למענקי המאגדים (consortium) של האיחוד האירופי בגלל סירוב גלוי או סמוי של חוקרים מארצות אחרות לכלול חוקרים ישראלים בהצעותיהם (ראו גם איור 42 בפרק "בין-לאומיות").

כמה אוניברסיטאות ציינו כי המקרים המתועדים אינם משקפים את מלוא היקף התופעה, שכן לא פעם החרם האקדמי אינו רשמי ובא לידי ביטוי בצמצום הקשרים ושיתופי הפעולה עם חוקרים ישראלים, ולא

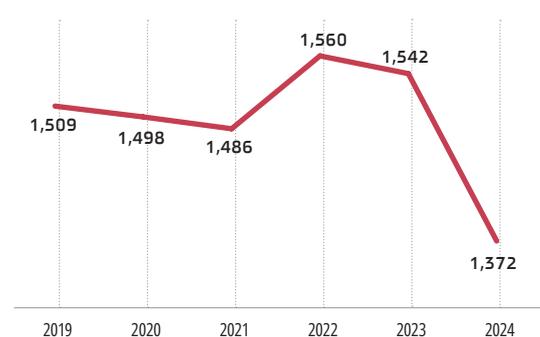
בהדרה מפורשת. כמו כן דיווחו האוניברסיטאות על מקרים מתועדים של פגיעה בפרסומים, ובכללם סירובים לפרסם או לשפוט מאמרים ונסיגה מהתחייבויות לתרום מאמרים לכתבי עת אקדמיים. כמעט כולן דיווחו על ביטולים רחבי היקף, על ירידה בהשתתפותם של חברי סגל וסטודנטים ממוסדם בכינוסים בחו"ל ב-2024, ועל מקרים אחדים של הפרעה להרצאות של החוקרים. מהדוח עולה קושי גובר במציאת שופטים לעבודות דוקטורט, ואף סירוב מפורש של חלק מהשופטים הפוטנציאליים לעשות זאת מסיבות פוליטיות.

שלושה מוסדות עקבו אחר מספר הסירובים או המקרים שבהם לא נענו חוקרים מחו"ל לבקשות לתת מכתבי המלצה לקידום מקצועי. המעקב הצביע על עלייה של 12% בשנים 2023-2024 (איור 36). עניין ההיענות לשיפוט נבחן בנפרד עם הקרן הלאומית למדע, אשר שולחת בכל שנה כ-20 אלף פניות לשיפוט חיזוני של מענקים. נמצא כי בשנה 2025 חלה ירידה של 1%-2% בלבד בהיענות של מדענים מחו"ל לשפוט בקשות של חוקרים ישראלים לקבל מענקים, מכאן שבכל הנוגע למענקי הקרן הלאומית למדע אין פגיעה רבה.

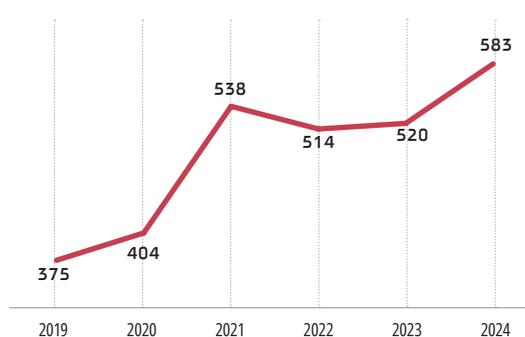
ברמה המוסדית דיווחו רוב האוניברסיטאות על השהיה או ביטול של הסכמי שיתוף פעולה אקדמיים בין-מוסדיים. כמו כן דווח על ביטולן של כל התוכניות השנתיות לחילופי סטודנטים במוסדות שמקיימים תוכניות אלו, ועל ירידה במספר הסטודנטים הבין-לאומיים לתואר הראשון (ראו בהמשך).

סטודנטים ועמיתי בתר־דוקטורט בין־לאומיים

מאיור 8 בפרק "תמונת מצב" עולה שעמיתי בתר־דוקטורט בין־לאומיים היו בשנת 2023 כ-56% מכלל עמיתי בתר־דוקטורט בישראל, נתח נכבד שפגיעה בו עלולה לכווץ במידה ניכרת את גודל הסקטור הזה, אשר תורם תרומה נכבדה לתפוקות המחקר.

איור 37. מספר עמיתי הבתר־דוקטורט הבין־לאומיים.
הנתונים אינם כוללים את אוניברסיטת רייכמן ואת אוניברסיטת תל אביב
מקור: דיווחי האוניברסיטאות (ינואר 2025)

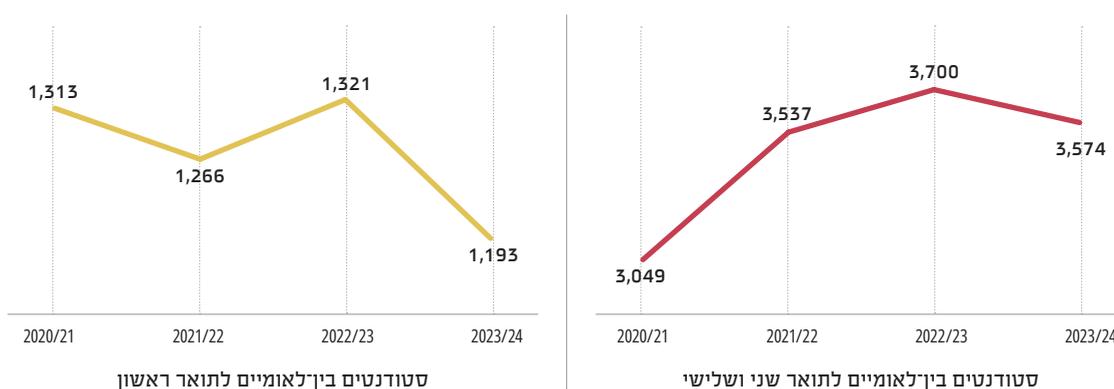

איור 36. מספר מכתבי הסירוב או חוסר ההיענות לתת מכתבי המלצה לצורך קידום מקצועי
מקור: דיווחי אוניברסיטת בראילן, חיפה והאוניברסיטה הפתוחה (ינואר 2025)

כל האוניברסיטאות דיווחו שעם פרוץ המלחמה עזבו רבים מעמיתי הבתר־דוקטורט לארץ מוצאם, אך חלקם חזרו אחרי כמה חודשים. נתוני האוניברסיטאות מעידים על ירידה ממוצעת של כ-11% במספר עמיתי הבתר־דוקטורט הבין־לאומיים משנת 2023 לשנת 2024 (איור 37). במוסד אחד ניכרה ירידה גדולה יותר של עד 33%, אשר השפיעה ישירות על היקפן, על גודלן ועל פעילותן של קבוצות מחקר רבות.

יצוין שאף שעדיין אין נתונים מדויקים מהאוניברסיטאות מסתמן שבשנים 2024 ו-2025 ישנה ירידה חדה בקצב ההגעה של עמיתי בתר־דוקטורט בין־לאומיים חדשים ושעיקר הקושי נעוץ בחשש מהמצב הביטחוני הקשה, שנמשך גם בשנת 2025 (איור 37 מתייחס לעמיתי בתר־דוקטורט שהגיעו לישראל עוד לפני פרוץ המלחמה). ירידה זו צפויה לפגוע בעיקר בחברי סגל צעירים אשר נמצאים בתהליכי הקמה של קבוצות המחקר שלהם ותלויים בגיוס של עמיתי בתר־דוקטורט חדשים (ראו התייחסות בדיון בקבוצות המיקוד לעיל).

השפעת המלחמה על מספר הסטודנטים הבין־לאומיים הייתה בולטת בעיקר בתואר הראשון, שמספרם בו ירד ב־10% ביחס לשנת 2023 (איור 38). בתארים המתקדמים ירד מספרם של הסטודנטים הבין־לאומיים רק בכ־3%. מצב זה התאפשר, ככל הנראה, משום שבשל מצב המלחמה אפשרו האוניברסיטאות מנגנון גמיש של המשך עבודת הסטודנטים הבין־לאומיים מרחוק.

איור 38. מספר הסטודנטים הבין־לאומיים לתואר ראשון, שני ושלישי. כמחצית מהסטודנטים הבין־לאומיים לתואר ראשון השתייכו לאוניברסיטת רייכמן. במכון ויצמן למדע אין תואר ראשון. הנתונים אינם כוללים את האוניברסיטה הפתוחה
מקור: דיווחי האוניברסיטאות (ינואר 2025)

התמודדות האוניברסיטאות עם הפגיעה בבין־לאומיות ועם החרם האקדמי

ניכר כי להשפעות הללו, ובפרט לחרם האקדמי, היה אפקט מצטבר שפגע פגיעה של ממש בפעילות האקדמית הבין־לאומית של האוניברסיטאות הישראליות. הפגיעה הורגשה במיוחד בקשרים עם מוסדות אירופיים, והשפיעה על כל ההיבטים של הפעילות האקדמית – ממחקר והוראה ועד חילופי סטודנטים ושיתופי פעולה מחקריים. כמה אוניברסיטאות ציינו כי המקרים המתועדים בדוח אינם משקפים את מלוא היקף התופעה, שכן לא פעם חרם אקדמי מתרחש בשקט ובסמוי. הפסקה של שנתיים בכינוסים ובביקורים בין־לאומיים פגעה בחשיפה של האקדמיה הישראלית לעולם. התווספו לכך הירידה בהשתתפות מדענים ישראלים בכינוסים בחו"ל וצמצום הקשר עם עמיתים בעולם שנחשפים לאיכות המדע בארץ, אם בביקורים ואם בשיפוט מאמרים וחוות דעת אחרות.

קשה להעריך בשלב זה מה תהיה ההשפעה הכוללת של אירועים אלו על הפעילות המדעית בשנים הבאות, הן בטווח הקצר הן בטווח הארוך. ייתכן כי חלק מן הפגיעות ייפסקו עם הסרת האימים הביטחוניים בתום המלחמה, אך אחרות עלולות להימשך בשל חרם מתמשך. לפיכך מתעוררת השאלה מהם הצעדים הנדרשים להתמודדות ולמזעור נזקים – אתגר שהאוניברסיטאות נערכו אליו כמתואר לעיל.

לנוכח מגוון הפגיעות בבין-לאומיות השקיעו האוניברסיטאות הישראליות מאמץ מיוחד בשימור ובחיזוק הקשרים הבין-לאומיים בתקופה מאתגרת זו. בכל אוניברסיטה מונה נציג שתפקידו היה לרכז את הסוגיות הבין-לאומיות שצצו בעקבות המלחמה, ולעמוד בקשר עם צוות הפעולה שהקים ור"ה. בדיווחים שהעבירו האוניברסיטאות מסתמנות פעולות בכמה מישורים עיקריים:

- **תמיכה בשיתופי פעולה מחקריים בין-לאומיים חדשים.** האוניברסיטאות מוציאות קולות קוראים למימון שיתופי פעולה עם מוסדות אקדמיים בחו"ל, תומכות בהשתתפות במחקרים בין-לאומיים, בייחוד באיחוד האירופי, ומעודדות נסיעות של תלמידי מחקר לאוניברסיטאות בעולם. מושקעים מאמצים בהרחבה ובקידום של שיתופי פעולה מדעיים קיימים עם מוסדות מובילים, לדוגמה MIT ו-Caltech, לצד מיפוי שיטתי של מוסדות אקדמיים פוטנציאליים לשם כינון שיתופי פעולה חדשים.
- **עידוד השתתפות בגופים אקדמיים בין-לאומיים.** המוסדות מעודדים חברי סגל למלא תפקידי עורך ראשי או עורך משני בעיתונות המקצועית, לעמוד בראש אגודות מקצועיות ולקבל על עצמם תפקידים בעריכת כתבי עת בין-לאומיים ומכירים בפעילויות אלה בתהליכי המינוי האוניברסיטאיים.
- **פיתוח תוכניות לימודים משותפות.** האוניברסיטאות מתכננות תוכניות חדשות לחילופי עמיתי בתר-דוקטורט וסטודנטים עם מוסדות בחו"ל ומפתחות תוכניות בתר-דוקטורט בהנחיות משותפות, למשל עם מוסדות כמו מכון מקס פלנק.
- **קליטת חוקרים וסטודנטים מחו"ל.** בתקופה הנוכחית האוניברסיטאות מקיימות ביתר שאת תוכניות מיוחדות לקליטת חוקרים וסטודנטים הסובלים מאנטישמיות, יוצרות תוכניות לימוד באנגלית ומארגנות תוכניות חשיפה לנציגי אוניברסיטאות זרות.
- **המשך קיום נסיעות לחו"ל.** האוניברסיטאות מתגברות מימון נסיעות לחו"ל בפורומים שונים כדי לשמור על הקשרים הבין-לאומיים, ובד בבד יוזמות קורסים, הכנה אישית, ייעוץ והנחיות בנוגע לנסיעות.
- **קיום אינטראקציות עם עמיתים מחו"ל.** האוניברסיטאות מתמקדות בטיפוח ושימור שיתופי פעולה וקשרי ידידות עם עמיתים מחו"ל, ובשל המגבלות באירופה מתמקדות באיתור מדינות ומוסדות שרואים במחקר גורם המעודד שלום.
- **נקיטת צעדים משפטיים.** המוסדות נוקטים, באמצעות המנגנון של ור"ה ובתיאום עם ראשי מחלקות, דקנים, מנהלי מחלקות ורשות המחקר, צעדים משפטיים כנגד חרמות גלויים הנוגעים למענקים, לפרסום מאמרים ולמאגדים.
- **עידוד פרסום פתוח²⁹ (open access).** כדי להגביר את החשיפה הבין-לאומית של המחקרים, כמה אוניברסיטאות משקיעות משאבים ניכרים בתמיכה בפרסום פתוח, ובכלל זה מתן סיוע כספי לפרסום מאמרים בפרסום פתוח, תמיכה בפרסום בכתבי עת מובילים ומדורגים וחתימה עם מוציאים לאור על הסכמים הכוללים פרסום פתוח.

29 פרסום פתוח הוא פרסום זמין וחינמי לכול. כדי להפכו לכזה, יש לשלם לכתב העת סכומים נכבדים.

לסיכום, השילוב של מחקר עומק איכותני (קבוצות מיקוד) שהביא קולות חשובים מן השטח עם נתונים עדכניים שסיפקו האוניברסיטאות, אפשר הסתכלות רחבה על האופן שבו השפיעה המלחמה על מצב המדע בארץ ועל ההיבטים הבין-לאומיים. בסך הכול מצטיירת תמונה מדאיגה הכוללת מגוון פגיעות רוחב הן ברמת החוקר הבודד הן ברמה המוסדית והן ברמה הבין-לאומית. ההתנהלות השוטפת הפנימית של המחקר באוניברסיטאות נפגעה, בעיקר בקרב חברי סגל צעירים לפני קביעות. הפעילות הבין-לאומית, שלה חשיבות מרכזית בקידום המחקר בישראל, צומצמה או בוטלה לחלוטין בגלל החרם האקדמי והמצב הביטחוני המתמשך.

קשה להעריך בשלב זה מה תהיה ההשפעה הכוללת של אירועים אלו על הפעילות המדעית, הן בטווח הקצר הן בטווח הארוך. ברמה הפנימית יהיה צורך למזער את הנזק שנגרם מהפגיעה בהתקדמות המחקר באוניברסיטאות, בעיקר בקרב חברי הסגל הצעיר. ברמה הבין-לאומית עשויות חלק מן הפגיעות להיפסק עם הסרת האיומים הביטחוניים בתום המלחמה, ואילו אחרות עלולות להימשך אם יימשך החרם. האוניברסיטאות השקיעו ועודן משקיעות מאמצים ומשאבים רבים בהתמודדות עם הפגיעה בתפקודו של המוסד ועם ההשלכות הבין-לאומיות על חוקריו. עם זאת כדי למזער את הנזק נדרשות פעולות ותמיכות תקציביות מצד מוסדות המדינה (ראו המלצות מפורטות בפרק "בין-לאומיות").